

УДК 347.99:342.9

DOI 10.33244/2617-4154.2(23).2026.158-165

Є. Є. Вайнер,*аспірант,**Університет сучасних знань***Ye. Ye. Vainer,***postgraduate student at the University of Modern Knowledge**email: vainereugene@gmail.com***ORCID 0009-0003-5311-0158**

МІСЦЕ ВЕРХОВНОГО СУДУ В СУДОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

THE PLACE OF THE SUPREME COURT IN THE JUDICIAL SYSTEM OF UKRAINE

У статті досліджено місце Верховного Суду в судовій системі України як найвищого суду, що завершує інстанційну побудову національного судоустрою та забезпечує єдність судової практики. Увагу зосереджено на конституційно-правовому статусі Верховного Суду, його ролі у здійсненні правосуддя, перегляді судових рішень у касаційному порядку та формуванні обов'язкових орієнтирів для однакового застосування норм права судами нижчих інстанцій. Підкреслено, що Верховний Суд не є органом адміністративного керівництва судами, а виконує передусім юрисдикційну функцію, спрямовану на захист прав і свобод людини, утвердження принципу верховенства права та забезпечення правової визначеності. Розкрито значення його правових позицій для стабільності судової практики, передбачуваності судових рішень і підвищення довіри суспільства до правосуддя. Окрему увагу приділено структурі Верховного Суду, до складу якого входять: Велика Палата, що вирішує питання відступу від раніше сформованих висновків і забезпечує узгодженість практики між юрисдикціями, та касаційні суди (Касаційний адміністративний суд; Касаційний господарський суд; Касаційний кримінальний суд; Касаційний цивільний суд). Проаналізовано взаємозв'язок Верховного Суду з місцевими та апеляційними судами, а також його значення для виправлення судових помилок, розвитку правових стандартів і наближення українського правосуддя до європейських підходів. Зроблено висновок, що місце Верховного Суду в судовій системі України визначається не лише його найвищим процесуальним рівнем, а й особливою місією гаранта єдності, послідовності та авторитетності судової влади. Ефективність його діяльності безпосередньо впливає на якість правозастосування, доступ до справедливого суду, реалізацію права на ефективний судовий захист та

Ця робота ліцензується відповідно до [Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

© Вайнер Є. Є., 2026

розвиток демократичної правової держави в Україні, зокрема в умовах сучасного реформування судової системи.

Ключові слова: Верховний Суд, судова система України, правосуддя, судоустрій, касаційний перегляд, єдність судової практики, верховенство права, Велика Палата, судова влада, правовий захист.

The article examines the place of the Supreme Court in the judicial system of Ukraine as the highest court, which completes the instance structure of the national judicial system and ensures the unity of judicial practice. Attention is focused on the constitutional and legal status of the Supreme Court, its role in the administration of justice, the review of court decisions in cassation proceedings and the formation of mandatory guidelines for the uniform application of legal norms by lower courts. It is emphasized that the Supreme Court is not a body of administrative management of courts, but performs primarily a jurisdictional function aimed at protecting human rights and freedoms, establishing the principle of the rule of law and ensuring legal certainty. The significance of its legal positions for the stability of judicial practice, the predictability of judicial decisions and increasing public confidence in justice is revealed. Special attention is paid to the structure of the Supreme Court, which includes: the Grand Chamber, which decides on the issue of departure from previously formed conclusions and ensures consistency of practice between jurisdictions, and the courts of cassation (Administrative Court of Cassation; Economic Court of Cassation; Criminal Court of Cassation; Civil Court of Cassation). The relationship of the Supreme Court with local and appellate courts is analyzed, as well as its importance for correcting judicial errors, developing legal standards and bringing Ukrainian justice closer to European approaches. It is concluded that the place of the Supreme Court in the judicial system of Ukraine is determined not only by its highest procedural level, but also by the special mission of the guarantor of the unity, consistency and authority of the judiciary. The effectiveness of its activities directly affects the quality of law enforcement, access to a fair trial, the realization of the right to effective judicial protection and the development of a democratic legal state in Ukraine, in particular in the context of modern reform of the judicial system.

Keywords: Supreme Court, judicial system of Ukraine, justice, judicial system, cassation review, unity of judicial practice, rule of law, Grand Chamber, judiciary, legal protection.

Постановка проблеми. Верховний Суд посідає особливе місце в судовій системі України, оскільки саме на нього покладено завдання забезпечення сталості та єдності судової практики, правильного застосування норм матеріального і процесуального права, а також захисту прав і свобод людини на найвищому судовому рівні. Водночас сучасний етап розвитку української державності, судова реформа, євроінтеграційні процеси та зростання суспільного запиту на справедливе правосуддя зумовлюють необхідність глибшого осмислення ролі Верховного Суду в механізмі здійснення судової влади.

Актуальність проблеми полягає в тому, що ефективність діяльності Верховного Суду безпосередньо впливає на рівень довіри громадян до судової системи, передбачуваність судових рішень і реальне забезпечення принципу верховенства права. Незважаючи на законодавче закріплення статусу Верховного Суду як найвищого суду в системі судоустрою

Вайнер Є. Є. Місце Верховного Суду в судовій системі України

України, на практиці залишаються дискусійними питання щодо меж його повноважень, значення правових позицій, взаємодії з судами нижчих інстанцій та ролі у формуванні єдиних стандартів правозастосування.

Отже, проблема дослідження полягає у визначенні правової природи, функціонального призначення та фактичного місця Верховного Суду в судовій системі України, а також у з'ясуванні його впливу на забезпечення єдності судової практики, захист прав людини та утвердження авторитету судової влади.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання місця Верховного Суду в судовій системі України є предметом наукового інтересу багатьох українських правознавців, які досліджують проблеми судоустрою, організації судової влади, касаційного перегляду судових рішень та забезпечення єдності судової практики. У наукових працях значна увага приділяється конституційно-правовому статусу Верховного Суду, його повноваженням, структурі, ролі Великої Палати, а також значенню правових висновків для діяльності судів нижчих інстанцій.

Водночас, незважаючи на наявність значної кількості досліджень, ця тема не втрачає актуальності, оскільки судова система України перебуває в умовах постійного реформування. Дискусійними залишаються питання щодо співвідношення незалежності суддів і необхідності забезпечення єдності судової практики, меж впливу правових позицій Верховного Суду на правозастосування, а також ефективності його діяльності як найвищого судового органу. Саме тому подальше дослідження місця Верховного Суду в судовій системі України є необхідним для глибшого розуміння його ролі у зміцненні верховенства права та підвищенні довіри до правосуддя.

Метою статті є визначення місця Верховного Суду в судовій системі України за рахунок аналізу його правового статусу, основних повноважень, функцій і ролі в забезпеченні єдності судової практики.

Виклад основного матеріалу. Верховний Суд посідає центральне місце в судовій системі України, оскільки є найвищим судом у системі судоустрою держави. Такий статус прямо закріплений у Конституції України, відповідно до якої судоустрій будується за принципами територіальності та спеціалізації, а Верховний Суд визначається як найвищий суд у системі судоустрою України [1, ст. 125]. Це означає, що Верховний Суд завершує інстанційну побудову національної судової системи та є остаточною судовою ланкою у справах, які підлягають перегляду в касаційному порядку.

Конституційно-правовий статус Верховного Суду розкривається через його місце в механізмі здійснення судової влади. Згідно з Конституцією України, правосуддя в Україні здійснюють виключно суди, а делегування функцій судів чи привласнення цих функцій іншими органами або посадовими особами не допускається [1, ст. 124]. У цьому контексті Верховний Суд є не органом адміністративного управління судами, а судовим органом, який реалізує юрисдикційну функцію через розгляд конкретних справ, перевірку законності судових рішень і формування правових висновків щодо застосування норм права.

Відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів», Верховний Суд є найвищим судом у системі судоустрою України, який забезпечує сталість і єдність судової практики в порядку та спосіб, визначені процесуальним законом [2, ст. 36].

Вайнер Є. Є. Місце Верховного Суду в судовій системі України

Саме ця функція відрізняє Верховний Суд від судів першої та апеляційної інстанцій. Якщо місцеві суди переважно здійснюють первинний розгляд справ, а апеляційні суди перевіряють правильність рішень у межах апеляційного перегляду, то Верховний Суд покликаний забезпечити однакове розуміння і застосування права в усій судовій системі.

Особливе значення має роль Верховного Суду як суду касаційної інстанції. Касаційний перегляд спрямований не на повторне повне дослідження фактичних обставин справи, а насамперед на перевірку правильності застосування судами норм матеріального і процесуального права. Через касаційний розгляд Верховний Суд виправляє істотні помилки правозастосування, усуває суперечності в судовій практиці та формує підходи, які мають враховуватися судами нижчих інстанцій під час розгляду подібних справ [2, ст. 36].

Структура Верховного Суду також відображає його місце в системі правосуддя. У його складі діють Велика Палата Верховного Суду та касаційні суди за основними юрисдикціями: адміністративною, господарською, кримінальною і цивільною [2, ст. 37]. Така побудова дає змогу поєднати спеціалізацію судового розгляду з єдністю судової практики. Касаційні суди забезпечують професійний перегляд справ у відповідних категоріях, а Велика Палата Верховного Суду виконує особливу роль у вирішенні виключних правових проблем, подоланні розбіжностей між юрисдикціями та формуванні узгоджених правових позицій.

Важливою складовою діяльності Верховного Суду є формування правових висновків щодо застосування норм права. Висновки Верховного Суду мають значення правових орієнтирів для судів нижчих інстанцій. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» передбачає, що висновки щодо застосування норм права, викладені в постановах Верховного Суду, враховуються іншими судами під час застосування таких норм права [2, ст. 13]. Аналогічні положення закріплені у процесуальному законодавстві: зокрема, у Цивільному процесуальному кодексі України, Кодексі адміністративного судочинства України передбачено обов'язок суду враховувати висновки Верховного Суду під час вибору та застосування норми права до спірних правовідносин [3, ст. 263; 4, ст. 242].

Отже, правові позиції Верховного Суду не є адміністративними вказівками. Вони є результатом здійснення правосуддя в конкретних справах і водночас виконують роль правових орієнтирів для однакового застосування законодавства судами нижчих інстанцій. Значення таких правових позицій полягає в тому, що вони забезпечують стабільність судової практики. Якщо суди в подібних правовідносинах застосовують однаковий підхід, це зменшує ризик суперечливих рішень, підвищує якість правозастосування та формує єдині стандарти судового захисту. Саме сталість практики дає можливість учасникам правовідносин розуміти, як певна норма права буде застосована судом у майбутньому. Це безпосередньо пов'язано з принципом правової визначеності, який Конституційний Суд України розглядає як складову верховенства права: правові норми та їх застосування мають бути чіткими, передбачуваними й стабільними [3].

Правові позиції Верховного Суду також сприяють передбачуваності судових рішень. Передбачуваність означає, що особа може розраховувати на те, що її справа буде вирішена не довільно, а відповідно до вже сформованих підходів у схожих спорах. Це

не позбавляє суди нижчих інстанцій незалежності, оскільки вони самостійно оцінюють обставини конкретної справи. Однак під час вибору норми права та способу її застосування вони повинні враховувати висновки Верховного Суду, що забезпечує баланс між незалежністю судді та єдністю судової практики [2, ст. 13].

У суспільному вимірі правові позиції Верховного Суду мають значення для підвищення довіри до правосуддя. Коли схожі справи вирішуються аналогічним способом, громадяни сприймають судову систему як більш справедливу, послідовну й неупереджену. Натомість різні рішення в аналогічних справах створюють враження випадковості або вибіркості правосуддя. Саме тому Верховний Суд, формуючи єдині правові підходи, виконує роль гаранта не адміністративної дисципліни, а правової єдності судової системи.

Отже, правові позиції Верховного Суду не є звичайними рекомендаціями. Вони виконують функцію обов'язкових для врахування орієнтирів, які спрямовують суди нижчих інстанцій до однакового, передбачуваного і справедливого застосування законодавства. Завдяки цьому забезпечується правова визначеність, зменшується ризик ухвалення різних рішень у схожих справах і зміцнюється довіра громадян до судової влади.

Водночас Верховний Суд не підміняє собою суди першої чи апеляційної інстанції. Його призначення полягає не у втручанні в кожную судову справу, а в забезпеченні правильного та єдиного застосування права. Саме через касаційний перегляд, правові висновки, діяльність Великої Палати та узагальнення підходів до правозастосування Верховний Суд завершує інстанційну побудову судової системи України та виконує роль гаранта єдності судової практики.

Так, місце Верховного Суду в судовій системі України визначається його конституційним статусом найвищого суду, касаційною природою його діяльності та особливою функцією забезпечення сталості й єдності судової практики. Верховний Суд є ключовою інституцією, від ефективності якої залежить не лише правильність застосування законодавства судами, а й реальне забезпечення принципу верховенства права, права особи на справедливий суд і авторитет судової влади в демократичній правовій державі.

Верховний Суд не є органом адміністративного керівництва судами, що впливає насамперед із конституційної природи судової влади. Конституція України встановлює, що правосуддя в Україні здійснюють виключно суди, а делегування функцій судів або привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускається [1, ст. 124]. Отже, основне призначення суду полягає не в управлінні іншими судами, а в розгляді та вирішенні юридичних спорів у процесуальній формі. Верховний Суд, будучи найвищим судом у системі судоустрою України, завершує інстанційну побудову судової системи, однак це не означає наявності в нього адміністративної влади над судами нижчих інстанцій [1, ст. 125]. Його «найвищість» має передусім процесуальне й правозастосовне, а не управлінське значення.

Це підтверджується і Законом України «Про судоустрій і статус суддів». У ст. 36 прямо визначено, що Верховний Суд є найвищим судом у системі судоустрою України, який забезпечує сталість та єдність судової практики у порядку і спосіб, визначені

процесуальним законом [2, ст. 36]. У цій самій нормі зазначено, що Верховний Суд здійснює правосуддя як суд касаційної інстанції, а у визначених законом випадках як суд першої або апеляційної інстанції [2, ст. 36]. Тобто законодавець описує Верховний Суд саме через його юрисдикційні повноваження: розгляд справ, перегляд судових рішень, аналіз судової практики та формування правових висновків. Натомість у законі не закріплено повноважень Верховного Суду давати обов'язкові адміністративні накази місцевим чи апеляційним судам щодо організації їхньої роботи або розгляду конкретних справ.

Додатковим доказом є те, що організаційне та фінансове забезпечення діяльності судів покладене не на Верховний Суд, а на Державну судову адміністрацію України. Відповідно до ст. 151 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» Державна судова адміністрація України є державним органом у системі правосуддя, який здійснює організаційне та фінансове забезпечення діяльності органів судової влади [2, ст. 151]. Це чітко відмежовує адміністративно-організаційну сферу від діяльності Верховного Суду. Верховний Суд не керує судами як адміністративна інстанція, а впливає на судову систему через правосуддя, тобто через мотивовані судові рішення та правові позиції.

Передусім Верховний Суд виконує юрисдикційну функцію, спрямовану на захист прав і свобод людини. Закон України «Про судоустрій та статус суддів» визначає, що суд, здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує кожному право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод [2, ст. 2]. Тому діяльність Верховного Суду в касаційному порядку має не лише технічне значення перевірки судових рішень, а й правозахисне значення. Через касаційний перегляд Верховний Суд виправляє істотні помилки в застосуванні норм матеріального чи процесуального права, усуває неоднакове правозастосування та гарантує, щоб судові рішення відповідали принципам справедливості, законності й верховенства права.

Отже, Верховний Суд не є органом адміністративного керівництва судами, оскільки не управляє ними через накази чи організаційні розпорядження. Його вплив на судову систему має юрисдикційний характер і здійснюється через касаційний перегляд, правові висновки та забезпечення єдності судової практики. Саме в цьому полягає його особлива роль: захищати права і свободи людини, утверджувати верховенство права, забезпечувати правову визначеність, стабільність судової практики та довіру суспільства до правосуддя.

Верховний Суд перебуває в тісному функціональному взаємозв'язку з місцевими та апеляційними судами, оскільки саме через інстанційну побудову судової системи забезпечується послідовний розгляд справи: спочатку в суді першої інстанції, потім за потреби в апеляційному суді, а в передбачених законом випадках у Верховному Суді як суді касаційної інстанції. Місцеві суди здійснюють первинний розгляд справ, встановлюють фактичні обставини, досліджують докази та ухвалюють рішення по суті спору. Апеляційні суди перевіряють законність і обґрунтованість цих рішень, можуть переоцінювати докази та виправляти помилки, допущені судами першої інстанції. Верховний Суд зі свого боку завершує інстанційний перегляд і зосереджується переважно на правильності застосування норм матеріального та процесуального права.

Такий взаємозв'язок не означає адміністративного підпорядкування місцевих чи апеляційних судів Верховному Суду. Суди нижчих інстанцій є незалежними під час здійснення правосуддя, однак вони повинні враховувати правові висновки Верховного Суду щодо застосування норм права. Це забезпечує баланс між незалежністю суддів і потребою в єдності судової практики. Верховний Суд не дає судам наказів щодо вирішення конкретних справ, але через свої постанови формує правові орієнтири, які допомагають однаково застосовувати законодавство в схожих правовідносинах.

Особливе значення Верховного Суду полягає у виправленні судових помилок. У касаційному порядку він перевіряє, чи правильно суди попередніх інстанцій застосували норми права, чи не допустили істотних процесуальних порушень, чи не відійшли без належного обґрунтування від сформованої судової практики. Якщо такі порушення виявлено, Верховний Суд може скасувати судові рішення, змінити його або направити справу на новий розгляд. Завдяки цьому касаційний перегляд виконує не лише контрольну, а й правозахисну функцію, оскільки дає змогу усунути порушення прав людини, які могли виникнути внаслідок неправильного застосування закону.

Верховний Суд також відіграє важливу роль у розвитку правових стандартів. Його правові позиції конкретизують зміст законодавчих норм, особливо у випадках, коли закон є складним, неоднозначним або допускає різні підходи до тлумачення. Через аналіз конкретних справ Верховний Суд формує стандарти доказування, критерії справедливого судового розгляду, підходи до захисту права власності, свободи договору, доступу до правосуддя, пропорційності втручання держави у права особи та інших фундаментальних правових питань. Такі стандарти поступово стають орієнтиром для всієї судової системи.

Крім того, діяльність Верховного Суду має важливе значення для наближення українського правосуддя до європейських підходів. У своїх рішеннях Верховний Суд враховує практику Європейського суду з прав людини, принцип верховенства права, вимоги правової визначеності, справедливого суду, пропорційності та ефективного захисту прав. Це сприяє гармонізації національної судової практики з європейськими стандартами правосуддя. У результаті українські суди поступово переходять від формального застосування закону до більш змістовного підходу, за якого важливе значення має не лише буквальне тлумачення норми, а й захист людської гідності, справедливості і баланс приватних та публічних інтересів.

Висновки. Отже, Верховний Суд є ключовою ланкою, яка поєднує місцеві та апеляційні суди в єдину систему правосуддя. Його взаємозв'язок із судами нижчих інстанцій проявляється не в адміністративному керівництві, а у формуванні правових позицій, виправленні судових помилок, забезпеченні єдності судової практики та розвитку стандартів правозастосування. Саме завдяки діяльності Верховного Суду судова система України стає більш послідовною, передбачуваною та наближеною до європейської моделі справедливого правосуддя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.
3. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40–41, 42. Ст. 492.
4. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 6 липня 2005 р. № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35–36, № 37. Ст. 446.

Дата надходження 06.05.2026

Дата прийняття 13.05.2026

Дата рекомендації 28.05.2026

Дата публікації 30.06.2026